

Legalizacija trgovine z organi kot neprimeren ukrep za povečanje ponudbe organov zaradi neskladnosti s človekovim dostojanstvom

POVZETEK

Članek obravnava področje darovanja človeških organov. V njem razpravljam, ali je legalizacija trgovine z organi primeren ukrep za doseganje cilja povečanja ponudbe organov. Zagovarjam stališče, da legalizacija trgovine z organi ni ustrezen rešitev za doseganje tega cilja. Trgovina z organi komodificira človeške dele telesa, in posledično človeka, na raven tržnega blaga, ter s poslabšanjem pogojev za izkoriščanje revnih na trgu, ni v skladu s človekovim dostojanstvom. Poleg tega je cilj povečanja ponudbe možno zasledovati z alternativnimi ukrepi, ki so skladni s človekovim dostojanstvom, kot je sistem obvezne izbire (*mandated choice/required response system*).

1 UVOD

Transplantacijska medicina se od začetka razvoja sooča s pomembnim izzivom: pomanjkanjem organov. Povpraševanje občutno presega ponudbo. Konec leta 2024 je bilo v državah članicah Eurotransplanta 13.571 oseb na aktivnem čakalnem seznamu, v preteklem letu pa je bilo le 7.150 presaditev z organi 2.181 umrlih darovalcev². Kot eno od možnih rešitev, za povečanje ponudbe organov, nekateri avtorji predlagajo legalizacijo trgovine z organi. Iran je trenutno edina država na svetu z reguliranim sistemom, ki omogoča darovanje ledvic v zameno za finančno nadomestilo³. V članku bom obravnavala področje normativnega urejanja darovanja človeških organov. Ker gre za sporno področje, zaradi posega v integriteto posameznika, se na tem področju pojavljajo dileme v zvezi z vlogo svojcev pri dokončnem odločanju o darovanju umrlega⁴, vprašanje uporabe živalskih organov kot substituta človeškemu organom⁵ in razprave o primernosti darovanja organov s strani mladoletnikov kot živih darovalcev⁶. V članku razpravljam, ali je legalizacija trgovine z organi primeren ukrep za zasledovanje cilja povečanja ponudbe organov. Koncept legalizacije trgovine z organi bi lahko presojali z ekonomskega⁷, filozofskega (natančneje etičnega)⁸ in pravnega vidika. Osredotočala se bom na pravni vidik legalizacije tega ukrepa, torej z vprašanjem ali gre za primeren ukrep, za zasledovanje cilja povečane ponudbe organov, z vidika pravnega koncepta človekovega dostojanstva⁹. Zagovarjam stališče, da legalizacija trgovine z organi ni ustrezen rešitev za doseganje cilja povečanja ponudbe organov. Trgovina komodificira človeške dele telesa in posledično človeka na raven tržnega blaga, ter s poslabšanjem pogojev za izkoriščanje ekonomsko ranjivejših na trgu, ni v skladu s človekovim dostojanstvom¹⁰. Poleg tega je cilj povečanja ponudbe možno zasledovati z alternativnimi ukrepi, ki so v skladu s človekovim dostojanstvom, kot je

¹ Študentka tretjega letnika Pravne fakultete Univerze v Ljubljani.

² Eurotransplant International Foundation, 2025

³ Alameer idr., 2024

⁴ Več si lahko preberete v spletnem članku *First-Person Authorization and Family Objections to Organ Donation*. (Iltis idr., 2025)

⁵ Več v spletnem članku *Is Europe ready for xenotransplantation?* (Kaiser, idr., 2024)

⁶ Več v spletnem članku *The psychology, legality, ethics and medical aspects of organ donation by minors*. (Ashwin, idr., 2024)

⁷ Več v spletnem članku *Medical Economics: Legalize Organ Markets*. (Callais, idr., 2017)

⁸ Več v monografiji *Ethics and acquisition of organs*. (Wilkinson, 2011)

⁹ »Primernost« ukrepa bom presojala v smislu skladnosti ukrepa s pojmom človekovega dostojanstva in ne v smislu, ali bi z legalizacijo trgovine z organi dejansko dosegli cilj povečanja ponudbe organov.

¹⁰ Razjasnitvi vsebine pojma človekovega dostojanstva namenjam posebno poglavje.

sistem obvezne izbire. V članku navajam več argumentov, ki posamično utrjujejo stališče, da ukrep ni v skladu s človekovim dostojanstvom.

2 POJEM ČLOVEKOVEGA DOSTOJANSTVA

Pojem človekovega dostojanstva ima osrednje mesto v sodobnem sistemu varstva človekovih pravic, tako na ravni mednarodnega prava, kot tudi v nacionalnih pravnih ureditvah posameznih držav. Gre za izjemno kompleksen in večplasten pojem, ki kljub svoji pomembni vlogi pri pravnem urejanju, nima enotne in splošno sprejete pravne definicije. Niti mednarodni pravni akti, niti nacionalni pravni akti ne podajajo njegove natančne vsebine, temveč ga praviloma opredeljujejo le okvirno, kar odpira prostor za različne teoretske in praktične razlage¹¹. Kljub tem razhajanjem ostaja človekovo dostojanstvo temeljni pojem najpomembnejših mednarodnih in nacionalnih pravnih dokumentov. V mednarodnem pravu se najpogosteje pojavlja kot temeljna vrednota, čeprav nekateri pravni akti in sodna praksa nakazujejo, da ga je mogoče razumeti tudi kot subjektivno pravico in kot splošno pravno načelo¹². Poleg pravne razsežnosti se človekovo dostojanstvo v sodobnem svetu pogosto razume tudi kot civilizacijski, etični in moralni temelj temeljnih pravnih norm, zlasti človekovih pravic¹³.

Zgodovinsko gledano se pojem dostojanstva kot pravni koncept ni pojavljal pred koncem druge svetovne vojne. Njegova uveljavitev v pravnih besedilih je bila neposreden odziv na grozote nacističnega režima in sistematične kršitve človekovih pravic. V povojnem obdobju je bil zato vključen v številne nacionalne ustave in mednarodne dokumente, ki so postavili temelje novega pravnega reda¹⁴. Splošna deklaracija človekovih pravic, iz leta 1948, v preambuli poudarja, da je priznanje prirojenega dostojanstva vseh ljudi temelj svobode, pravičnosti in miru, v prvem členu pa določa, da se vsi ljudje rodijo svobodni ter imajo enako dostojanstvo in pravice¹⁵. Podobno Listina Evropske unije o temeljnih pravicah v prvem členu določa, da je človekovo dostojanstvo nedotakljivo, ter da ga je treba spoštovati in varovati, iz česar izhajajo tudi druge temeljne pravice, kot sta pravica do življenja in pravica do osebne celovitosti. Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic sicer uporablja izraz dostojanstvo le v protokolu številka 13, vendar iz njenega duha, ter iz ustaljene sodne prakse Evropskega sodišča za človekove pravice jasno izhaja, da človekovo dostojanstvo predstavlja temelj vseh pravic, ki jih Konvencija zagotavlja¹⁶.

»Eno izmed najbolj pogostih in zelo splošnih razumevanj dostojanstva je to, da gre za temeljno notranjo vrednost posameznika in z njo povezan neodtujljiv status, ki pripada vsem človeškim bitjem, neodvisno od njihovih značilnosti in okoliščin, zgolj na podlagi tega, da so človeška bitja. Dostojanstvo vsakega posameznika ščiti pred posegi oziroma vrstami nedostojnih obravnavanj, ki bi posegali v to njegovo dostojanstvo (na primer ponižujočimi ravnanji, mučenjem, drugimi posegi v njegovo osebno integriteto ali stanji, v katerih se lahko znajde (na primer izjemna revščina, suženjstvo, ipd.). Vse to posledično od nas terja brezpogojno spoštovanje tega dostojanstva, tako v drugih, kot v nas samih (na primer v obliki prepovedi določenih praks in našega sodelovanja v njih)¹⁷.« Pri argumentiranju mojega stališča se bom opirala na to splošno razumevanje človekovega dostojanstva.

2.1. Pojem človekovega dostojanstva v slovenskem nacionalnem pravu

Pojem človekovega dostojanstva v slovenski Ustavi ni izrecno artikuliran kot samostojna ustavna kategorija, čeprav ga je mogoče posredno razbrati, kot temeljno ustavno vrednoto, iz posameznih

¹¹ Polak, 2019

¹² Szymaniec, 2024

¹³ Strahovnik, 2015

¹⁴ Petersen, 2020

¹⁵ Sklep o objavi besedila Splošne deklaracije človekovih pravic, 2018

¹⁶ Strahovnik, 2015

¹⁷ Strahovnik, 2015, str. 52

določb o temeljnih človekovih pravicah in svoboščinah¹⁸. Slovenska ustavna ureditev ta koncept uveljavlja bolj implicitno.

Ustavno sodišče je v odločbi U-I-109/10 poudarilo, da je načelo človekovega dostojanstva samostojno pravno načelo, ki je neposredno utemeljeno v 1. členu Ustave Republike Slovenije. Ta določa, da je Slovenija demokratična republika, zato gre pri človekovem dostojanstvu za (vsaj) v simbolnem smislu najpomembnejšo ustavno kvaliteto slovenske države. Iz navedene ustavne določbe izhaja načelo demokratičnosti, ki prežema celoten slovenski pravni red in predstavlja normativno izhodišče številnih drugih ustavnih pravic, načel in institutov državne ureditve, ki to temeljno načelo nadalje konkretizirajo in izpeljujejo. Ustavno sodišče v tej odločbi poudari, da sta človek in njegovo dostojanstvo postavljena v središče državnega (in posledično pravnega) reda, saj načelo demokratičnosti Slovenijo opredeljuje kot ustavno demokracijo, v kateri je izvrševanje oblasti pravno omejeno z ustavnimi načeli ter varstvom človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Ustavno sodišče v omenjeni odločbi človekovo dostojanstvo opredeljuje kot enako in notranjo vrednost vsakega človeka, ki izhaja iz samega človeštva. Poudarja, da je človekovo dostojanstvo temeljna vrednota pravnega sistema, kar se odraža v več ustavnih določbah, na primer prepovedi diskriminacije (14. člen), nedotakljivosti življenja (17. člen) in pravici do osebnega dostojanstva in varnosti (34. člen). Hkrati opozarja, da gre za odprt pojem, katerega vsebina se oblikuje skozi ustavnopravne norme, mednarodne standarde ter zgodovinske in etične razsežnosti, ki se s časom razvijajo¹⁹.

Ustava v 1. členu varuje t.i. izvorno človekovo dostojanstvo, ki ščiti lastno absolutno notranjo vrednost človeka kot osebe, ki pripada človeku zgolj zato, ker je pripadnik človeške vrste. Ta pojem se ločuje od t.i. realiziranega človekovega dostojanstva, katerega obstoj je odvisen od njegove uresničitve v določeni družbi s strani njegovega nosilca v odnosu do drugih članov družbe in oblasti. Ustava ga ureja v 21. (varstvo človekove osebnosti in dostojanstva) in 34. členu (pravica do dostojanstva in varnosti). Realizirano človeško dostojanstvo ni absolutno, kot je izvorno in ga je mogoče omejiti na ustavnoskladen način upoštevanje načelo sorazmernosti²⁰.

2.2. Pojem človekovega dostojanstva na področju bioetike

Izraz človekovega dostojanstva se pogosto pojavlja na razvijajočem se področju bioetike, kamor sodi tudi razprava o legalizaciji trgovine z organi. V kontekstu bioetike dostojanstva ne razumemo kot samostojnega pravnega jamstva. Gre prej za argument, ki utemeljuje oblikovanje posebnih pravnih predpisov na področju bioetike²¹. Dostojanstvo je tako pogosto postavljeno v vlogo vrhovnega kriterija, ki določa moralni status dejanj v bioetiki (na primer prepoved kloniranja ali raziskav na zarodkih)²². Na pojem človekovega dostojanstva se sklicujejo tudi mednarodni dokumenti, ki normativno urejajo oziroma varujejo človekove pravice na področju biomedicine, oziroma natančneje na področju transplantacije organov. Konvencija o človekovih pravicah v zvezi z biomedicino (Oviedska konvencija), ki jo je leta 1998 ratificirala tudi Slovenija, v prvem členu določa: »Pogodbenice te konvencije varujejo dostojanstvo in identiteto vseh človeških bitij in vsakomur brez razlikovanja jamčijo spoštovanje njegove duševne in telesne nedotakljivosti in drugih pravic in temeljnih svoboščin v zvezi z uporabo biologije in medicine²³.« S tem členom vzpostavlja načelo človekovega dostojanstva, ki je predmet

¹⁸ Strahovnik, 2015

¹⁹ USRS Odločba U-I-109/10, 26. 9. 2011

²⁰ Kleindienst v Avbelj idr., 2019, str. 30

²¹ Petersen, 2020

²² Strahovnik, 2015

²³ Zakon o ratifikaciji Konvencije o varstvu človekovih pravic in dostojanstva človeškega bitja v zvezi z uporabo biologije in medicine (Konvencija o človekovih pravicah v zvezi z biomedicino) in Dodatnega protokola o prepovedi kloniranja človeških bitij h Konvenciji o varstvu človekovih pravic in dostojanstva človeškega bitja v zvezi z uporabo biologije in medicine (MVCPB), 1998

varstva Konvencije in torej glavno vodilo pri pravnem okvirju, ki ga Konvencija vzpostavlja²⁴. Oviedska konvenija v preambuli navaja, kot edega izmed vzrokov za njeno sprejetje, razlog, da bi neustrezna in neregulirana uporaba biologije in medicine lahko privedla do dejanj, ki bi ogrozila človekovo dostojanstvo²⁵. Čeprav vsebina načela človekovega dostojanstva v Oviedski konvenciji ni opredeljena, se konkretizira skozi njene določbe, kot je prepoved pridobivanja premoženjske koristi (21. člen)²⁶.

3 IZKORIŠČANJE EKONOMSKO OGROŽENIH

Legalizacija trgovine z organi bi vodila v izkoriščanje revnejših posameznikov, kar je v nasprotju s človekovim dostojanstvom. Človekovo dostojanstvo kot temeljna vrednota, ki varuje notranjo vrednost vsakega posameznika, bi bilo ob uvedbi trgovine z organi resno ogroženo, saj bi sistem v praksi lahko temeljil na nesorazmernem vključevanju ekonomsko ranljivejših, katerih finančna stiska bi postala ključni dejavnik za delovanje trga. Takšno stališče potrjujejo tudi raziskave, prav tako pa nanj opozarjajo pravni in strokovni dokumenti, ki zaradi nevarnosti izkoriščanja prepovedujejo plačilo v zameno za darovanje organov.

Legalizacija trgovine z organi oziroma komercializacija darovanja organov bi povzročila sistemsko izkoriščanje revnejših slojev, kar bi posledično povzročalo (oziroma povečevalo) socialne in družbene neenakosti med revnejšimi in bogatejšimi. Trg bi se razdelil na revnejše, ki bi bili ponudniki organov in na bogatejše, ki bi si edini lahko privoščili organe. Ker bi bil vodilni razlog za doniranje organov plačilo, bi ponudba finančne kompenzacije načrtno targetirala revnejše ljudi v dejanje, s katerim v situaciji brez obupa in eksistencialne ogroženosti, ne bi soglašali²⁷. To je v nasprotju z načeloma prostovoljnosti in altruizma, na katerih temelji darovanje, kot je razvidno iz 4. člena Zakona o pridobivanju in presaditvi delov človeškega telesa zaradi zdravljenja (v nadaljevanju ZPPDČT)²⁸.

Sama eksistenca delujoče trgovine z organi bi temeljila na revnejših. V nasprotnem primeru, bi sam namen legalizacije trgovine z organi, to je povečanje ponudbe organov, postal brezpredmeten. Trg oziroma trgovina z organi bi se tako opirala na izkoriščanje zato, da bi sploh preživela²⁹. Navedeno potrjuje empirična raziskava iz leta 2024, ki je analizirala vedenje in socialno-ekonomske značilnosti donorjev na delujočem iranskem trgu z ledvicami. Iran pravno omogoča, da Iranci za časa življenja darujejo svoje ledvice iranskim bolnikom (s katerimi niso sorodstveno povezani) s končno ledvično odpovedjo (ESRD) v zameno za finančno nadomestilo³⁰. Potencialni darovalci in prejemniki ledvic se registrirajo pri nevladni organizaciji, ki opravi začetne medicinske preglede. Po uspešnih testih nevladna organizacija pridobi formalno soglasje darovalca in prejemnika, ki se nato spoznata. Nato se ju napoti k nefrologu na dodatne preglede. Če nefrolog oceni, da je par združljiv, se zasebno dogovorita o pogojih darovanja. Vsi pogoji dogovora, znotraj državnega cenovnega plafona, so zagotovljeni in izvršljivi preko nevladne organizacije³¹.

Avtorji raziskave so primerjali mesečne dohodke posameznikov, ki so prodali ledvico, z iranskim minimalnim dohodkom, ter ugotovili, da so bili dohodki udeležencev praviloma zelo nizki in blizu minimalnega dohodkovnega praga. To je še posebej pomembno v kontekstu Irana kot države z relativno

²⁴ Council of Europe, 2002

²⁵ Zakon o ratifikaciji Konvencije o varstvu človekovih pravic in dostojanstva človeškega bitja v zvezi z uporabo biologije in medicine (Konvencija o človekovih pravicah v zvezi z biomedicino) in Dodatnega protokola o prepovedi kloniranja človeških bitij h Konvenciji o varstvu človekovih pravic in dostojanstva človeškega bitja v zvezi z uporabo biologije in medicine (MVCPB), 1998

²⁶ Council of Europe, 2002

²⁷ Greasley, 2014

²⁸ Zakon o pridobivanju in presaditvi delov človeškega telesa zaradi zdravljenja, 2015

²⁹ Greasley, 2014

³⁰ Mahdavi-Mazdeh, 2012 v Moghaddasi Kelishomi idr., 2024, str. 2

³¹ Moghaddasi Kelishomi idr., 2024

nizkim življenjskim standardom. Splošne karakteristike donorjev so v večini bile, da so v finančni stiski, zadolženi, pogosto brezposelni, ampak z družino, ki so jo morali preživljati, pri čemer so bile njihove alternativne možnosti za pridobitev finančne podpore zelo omejene. Ugotovitve raziskave tako kažejo, da delujoč trg organov nesorazmerno vključuje ekonomsko najbolj ranljive posameznike³².

Zagovorniki prodaje organov trdijo, da bi bila legalizacija te prakse etično sprejemljiva, če bi država sprejela aktivne ukrepe, za zaščito darovalcev pred izkoriščanjem, z uravnoteženjem tveganj darovalca s koristmi prejemnika. To bi storila s strogo regulacijo tega področja in z ukrepi, kot so na primer temeljit zdravstveni pregled darovalcev pred darovanjem, vključitev državnega organa, ki bi preverjal prostovoljnost odločitve za darovanje in informiranost soglasja, ustrezna zdravniška oskrba po darovanju in pošteno nadomestilo kot ekvivalenčna protivrednost darovanju³³. Čeprav je takšen protiargument prepričljiv v smislu, da ponuja dobro teoretično izhodišče za možno preprečitev izkoriščanja in posledično dojema finančno nadomestilo kot etično ustrezen ukrep za povečanje ponudbe organov, se moramo zavedati slednje. Ne samo, da bi bilo zelo težko regulirati trg, da bi se izognili izkoriščanju, ampak je že samo dejstvo, da se ponuja plačilo v zameno za darovanje, kljub kakršnikoli strogi regulaciji, izkoriščanje finančno obupanih³⁴.

Takšno sistemsko izkoriščanje, ki revnejše ljudi instrumentalizira na sredstva za obstoj delujoče trgovine z organi in hkrati pogloblja družbene neenakosti, je v nasprotju s pojmom človekovega dostojanstva. Posameznika obravnavati zgolj kot sredstvo za doseg cilja povečane ponudbe organov, ni skladno s pojmom človekovega dostojanstva³⁵. Na argument, da bi uvedba plačila v zameno za darovanje, pomenilo izkoriščanje revnejših, se sklicuje tudi Svetovna zdravstvena organizacija (*World Health Organization*) v *WHO Guiding Principles on Human Cell, Tissue and Organ Transplantation*³⁶, kjer poudarja, da bi plačilo v zameno za darovanje izkoriščalo najrevnejše in najbolj ranljive skupine³⁷. Tudi prej diskutirane ugotovitve raziskave *A Field Study of Donor Behaviour in the Iranian Kidney Market* prikazujejo, da delujoč trg organov sistematično privablja predvsem ekonomsko najbolj ranljive posameznike. To dokazuje, da bi morebitna legalizacija trgovine z organi lahko vodila v institucionalizirano izkoriščanje ekonomsko ranljivejših skupin, namesto da bi zagotovila pravično in etično rešitev pomanjkanja organov v skladu s človekovim dostojanstvom.

4 KOMODIFIKACIJA ČLOVEKA

Trenutno je splošno uveljavljeno etično in pravno pojmovanje darovanega organa kot darila in ne kot tržnega blaga³⁸. Legalizacija trgovine z organi bi komodificirala človeško telo in posledično človeka, kar je v neskladju s človekovim dostojanstvom. Ljudje bi bili obravnavani kot predmeti trgovine, njihovi telesni deli pa kot sredstva za menjavo. To je v nasprotju s človekovim dostojanstvom, ki ga priznavamo vsakemu človeku zato, ker je človeško bitje in ne karkoli drugega. Poleg tega bi v primeru plačila pravna narava darovanja prešla iz darila v pogodbo, pri čemer bi bila takšna obligacijskopravna zaveza nevzdržna z vidika človekovega dostojanstva.

V etičnem in pravnem diskurzu se pojem komodifikacije uporablja za označevanje ljudi kot blaga oziroma objekta blagovne menjave. Suženjstvo kot najočitnejša in najbolj sporna oblika komodifikacije

³² Moghaddasi Kelishomi idr., 2024

³³ Oppermann, 2024

³⁴ Greasley, 2014

³⁵ Andorno, 2017

³⁶ *WHO Guiding Principles on Human Cell, Tissue and Organ Transplantation* so smernice, ki jih je sprejela Svetovna zdravstvena organizacija in so namenjeni zagotavljanju urejenega, etičnega in sprejemljivega okvirja za pridobivanje in presaditev človeških celic, tkiv in organov za terapevtske namene. (World Health Organization, 2010)

³⁷ World Health Organization, 2010

³⁸ Andorno, 2005

je povsod po svetu uradno odpravljeno. Kljub temu na milijone ljudi živi v sodobnih oblikah suženjstva, kot je na primer trgovina z ljudmi, dolžniško zasužnjevanje, prisilno delo. Na področju bioetike se pojem komodifikacije posebej izpostavlja pri prodaji delov telesa in nadomestnem materinstvu³⁹; tu se osredotočam na prvo.

Ko se organom pripiše tržna vrednost in postanejo predmet prodaje, se jih začne obravnavati kot blago, s katerim se trguje. Posledično se posameznika obravnava kot skupek zamenljivih delov, kar vodi v objektivizacijo človeka. Organ se v primeru plačila torej ne obravnava več kot darilo, ampak kot tržno blago, kar posledično spremeni tudi pravno naravo darovanja. Pri altruističnem darovanju organov ni prisotna logika trga, ki spremlja prodajo organov, temveč temelji na solidarnosti z bolnikom, ne pa na obljubi finančne koristi. Zato neodplačno darovanje ne komodificira človeka in njegovih delov⁴⁰.

Človekovo dostojanstvo pomeni temeljno notranjo vrednost človeškega bitja. Priznavamo ga vsakomur, ne glede na njegove osebne značilnosti ali življenjske okoliščine in je torej neodtujljivo. Trgovina z organi je neskladna s pojmom človekovega dostojanstva, saj človeka komodificira; obravnava ga kot blago oziroma skupek zamenljivih delov. Ko se organom pripiše tržna vrednost, se darovanje spremeni iz dejanja solidarnosti v transakcijo, kar vodi v objektivizacijo posameznika. Na argument komodifikacije se sklicuje tudi Svetovna zdravstvena organizacija v *WHO Guiding Principles on Human Cell, Tissue and Organ Transplantation*, kjer opozarja, da plačilo v zameno za darovanje degradira človeka na objekt in spodkopava njegovo dostojanstvo⁴¹.

4.1. Problematičnost pogodbene logike v primeru odplačnega darovanja

Vsaka oblika komodifikacije človeškega telesa ima dve bistveni značilnosti: prvič, da se osebe reducirajo na stvari, in drugič, da se odnosi darovanja preoblikujejo v pogodbe⁴². Univerzalno sprejeto načelo sodobnega civilnega in medicinskega prava je, da presaditev delov človeškega telesa ne more biti podlaga za pridobitev premoženjske koristi. Uveljavljeno je načelo neodplačnosti, ki pomeni, da so deli človeškega telesa, kot *res extra commercium*, lahko predmet zgolj neodplačnega darovanja. To določa tudi Oviedska konvencija ter mednarodni instrumenti proti trgovanju z organi⁴³.

V slovenski pravni doktrini (in primerljivo tudi drugod⁴⁴) se darovanje organa ali tkiva opredeljuje kot darilo. V slovenski pravni doktrini se darovanje dojema kot darilo v smislu realnega kontrakta. Nihče se ne more obligacijskopravno zavezati k darovanju organa, saj soglasje za darovanje lahko kadarkoli umakne. Učinki tovrstnega posebnega darila nastanejo šele z izpolnitvijo, torej z dejanskim odvzemom organa⁴⁵. Vsaka obligacijskopravna zaveza k darovanju bi bila nična, ker bi nasprotovala morali⁴⁶ in človekovemu dostojanstvu.

Če bi se legalizirala trgovina z organi, bi to pomenilo spremembo splošno sprejetega etičnega in pravnega stališča, po kateri je treba človeške organe v primeru darovanja obravnavati kot darilo in ne kot blago⁴⁷, kar bi bilo neskladno s človekovim dostojanstvom. Prav dojemanje organa kot darila, v smislu realnega kontrakta, omogoča darovalcu, da soglasje kadarkoli umakne, ter zagotavlja njegovo prostost pred obligacijskopravno vezanostjo. Tovrstna vezanost darovalca bi bila ne le nemoralna, temveč tudi pravno nevzdržna z vidika človekovega dostojanstva, ki ščiti tudi pred posegi v telesno in osebno integriteto.

³⁹ Andorno, 2017

⁴⁰ Andorno, 2017

⁴¹ World Health Organization, 2010

⁴² Marway idr., 2014 v Andorno, 2017, str. 121

⁴³ Žnidaršič Skubic, 2018

⁴⁴ K. Glazier, 2011

⁴⁵ Juhart idr., 2011

⁴⁶ Juhart idr., 2011

⁴⁷ Andorno, 2005

5 SISTEM OBVEZNE IZBIRE (mandated choice/required response system)

V literaturi se pojavljajo predlogi alternativnih rešitev, ki bi, tako kot ukrep legalizacije trgovine z organi, zasledovale cilj povečanja ponudbe organov. Ena izmed pogosto predlaganih rešitev je sprememba zakonodaje iz sistema izrecne privolitve (*opt-in system*), na sistem domnevne privolitve (*opt-out system*). Pri slednjem se posameznike po smrti avtomatično šteje za darovalce, razen če so za časa življenja izrecno zavrnili darovanje, medtem ko sistem izrecne privolitve zahteva izrecno privolitev, da je oseba opredeljena kot darovalec⁴⁸. Kot odgovor na nekatere pomanjkljivosti sistema domnevne privolitve, se v literaturi pojavlja predlog uvedbe ukrepa sistema obvezne izbire (*mandated choice/required response system*)⁴⁹. Gre za ukrep, skladen s človekovim dostojanstvom, saj temelji na prostovoljni in informirani odločitvi posameznika glede darovanja po smrti in ne predvideva premoženjske koristi, kar je glavni razlog za neskladnost ukrepa legalizacije trgovine z organi s pojmom človekovega dostojanstva.

Sistem obvezne izbire temelji na predpostavki, da večina ljudi podpira idejo darovanja organov, vendar preprosto še niso storili ustreznega koraka, da bi se registrirali. V sistemu obvezne izbire bi bil vsak posameznik, ki je sposoben dati soglasje, dolžan sprejeti informirano odločitev o tem, kaj naj se zgodi z njegovimi organi po smrti. Ta odločitev bi se lahko vključila v obstoječi upravni postopek, na primer ob pridobivanju vozniškega dovoljenja, ali pa bi bila določena kot ločena pravna obveznost za vse državljane. Državljan bi v določenih časovnih presledkih lahko znova premislili o svojem statusu potencialnega darovalca organov⁵⁰. Poleg tega bi bilo za zagotovitev spoštovanja te obveznosti verjetno treba uvesti primerne sankcije⁵¹. Država bi ob in pred uvedbo tega soglasja izvajala obsežne programe javnega izobraževanja, da bi ljudje lahko sprejeli resnično informirano odločitev o tem, ali želijo postati darovalci organov, ter da bi se zagotovila dejanska učinkovitost tega ukrepa⁵².

Slovenska ureditev na področju pridobivanja delov človeškega telesa je kombinacija sistema izrecne privolitve (*opt-in system*) in sistema domnevne privolitve (*opt-out system*), kar je razvidno iz 11., 12. in 13. člena ZPPDČT⁵³. V Sloveniji veljavna zakonodaja svojcem ne priznava pravice, da bi preglasili odločitev posameznika, razvidne iz nacionalnega registra. 12. člen ZPPDČT namreč predvideva odvzem dela telesa, v primeru predhodne pisne opredelitve, potem, ko se o tem predhodno le obvesti eno od oseb, ki so bile umrlemu blizu, če so te osebe dosegljive⁵⁴. V primeru odvzema delov telesa brez predhodne opredelitve pa se odvzem delov telesa umrlega ne opravi, če svojci odvzemu nasprotujejo (2. odstavek 13. člena ZPPDČT). Težave lahko nastajajo v takšnih situacijah brez predhodne opredelitve umrlega, kjer o darovanju odločajo svojci. Svojci pogosto ne poznajo njegovih dejanskih preferenc ali pa lastna verska, filozofska ali kulturna prepričanja prevladajo nad domnevno voljo pokojnika. Sistem obvezne izbire bi to negotovost zmanjšal, saj bi zagotovil jasen zapis posameznikove odločitve, hkrati pa bi omejil situacije, kjer bi svojci neupravičeno uveljavljali svojo voljo in ne bi spoštovali volje umrlega⁵⁵. Vendar pa to ne pomeni, da bi bilo iz takšnega sistema nujno popolnoma izključiti vlogo svojcev. Sistem obvezne izbire lahko še vedno dopušča, da se mnenje svojcev upošteva, zlasti v primerih, ko obstajajo tehtni razlogi⁵⁶.

Sistem obvezne izbire je ukrep, namenjen povečanju ponudbe organov, skladen s pojmom človekovega dostojanstva, saj ne predvideva ključnega elementa, zaradi česar je trgovina z organi s tem pojmom

⁴⁸ Dallacker idr., 2024

⁴⁹ Symons idr., 2022

⁵⁰ Symons idr., 2022

⁵¹ Saunders, 2023

⁵² Symons idr., 2022

⁵³ Zakon o pridobivanju in presaditvi delov človeškega telesa zaradi zdravljenja, 2015

⁵⁴ Zakon o pridobivanju in presaditvi delov človeškega telesa zaradi zdravljenja, 2015

⁵⁵ Symons idr., 2022

⁵⁶ Herz, 1999 v Saunders, 2023, str. 865

neskladna; plačilo v zameno za darovanje. Posameznika zato ne instrumentalizira, niti se ne opira na izkoriščanje kot mehanizma za povečanje ponudbe organov. Sistem obvezne izbire od posameznika zahteva le jasno opredelitev lastne volje, pri čemer odločitev ostaja povsem neodvisna od kakršnekoli premoženjske koristi. Pri sistemu obvezne izbire se posameznik o darovanju organov odloča za čas po svoji smrti, in ne za časa življenja, nasprotno kot ukrep legalizacije trgovine z organi. Odločitev zato ne posega v njegovo telesno integriteto, tudi se ne izpostavi morebitnim zdravstvenim tveganjem, povezanim z darovanjem. Odločitev posameznika tako predstavlja izraz njegove avtonomne volje glede ravnanja z lastnim telesom po smrti. Ukrep obvezne izbire je tudi v skladu z Oviidsko konvencijo, ki kot temeljno vrednoto in vodilo pravnega urejanja varuje človekovo dostojanstvo in na področju transplantacije organov vzpostavlja načela, ki služijo varovanju človekovega dostojanstva. To so načelo prostovoljnega darovanja na podlagi informiranega soglasja (17. člen Dodatnega protokola h Konvenciji o človekovih pravicah in biomedicini o presaditvi organov in tkiv človeškega izvora (Oviidski konvenciji)⁵⁷ v povezavi s 5. členom Oviidske konvencije), načelo neodplačnosti (21. člen) in načelo subsidiarnosti (19. člen), po katerem je potrebno organe ali tkiva, kadar je to le mogoče, odvzeti umrlim darovalcem⁵⁸.

6 SKLEP

V članku sem obravnavala vprašanje, ali je ukrep legalizacije trgovine z organi primeren ukrep za povečanje ponudbe z organi. Primernost sem presojala z vidika njegove skladnosti s človekovim dostojanstvom. Gre za temeljno vrednoto mednarodnega in nacionalnega pravnega urejanja. Zaradi ključnih problemov izkoriščanja ekonomsko ranljivejših in komodifikacije človeka, sem prišla do zaključka, da ukrep ni v skladu s človekovim dostojanstvom in torej ni primeren ukrep za povečanje ponudbe z organi. V članku sem podala tudi alternativo, ki bi zasledovala isti cilj povečanja ponudbe organov, skladno s človekovim dostojanstvom, ter ključnimi mednarodnimi dokumenti, ki urejajo področje transplantacije organov in katerih glavno vodilo normativnega urejanja je prav človekovo dostojanstvo.

⁵⁷ Gre za dodatni protokol k Oviidski Konvenciji, ki ga je ratificirala tudi Slovenija.

⁵⁸ Zakon o ratifikaciji Konvencije o varstvu človekovih pravic in dostojanstva človeškega bitja v zvezi z uporabo biologije in medicine (Konvencija o človekovih pravicah v zvezi z biomedicino) in Dodatnega protokola o prepovedi kloniranja človeških bitij h Konvenciji o varstvu človekovih pravic in dostojanstva človeškega bitja v zvezi z uporabo biologije in medicine (MVCPB), 1998

7 BIBLIOGRAFIJA

- Alameer, R. M., Alhammadi, A. A., Taha, Y., Al Goufi, T. in Almaghrabi, R. S. (2024). Dilemma of commercial organ transplant in the Middle East. *BMC Medicine*, 22, 322. <https://doi.org/10.1186/s12916-024-03547-0>
- Andorno, R. (2005). The Oviedo Convention: A European Legal Framework at the Intersection of Human Rights and Health Law. *Journal of International Biotechnology Law*, 2(4):133-143. <https://doi.org/10.1515/jibl.2005.2.4.133>
- Andorno, R. (2017). Buying and Selling Organs: Issues of Commodification, Exploitation and Human Dignity. *Journal of Trafficking and Human Exploitation*, n° 2, p. 119-127. <https://doi.org/10.7590/245227717X15090911046502>
- Ashwin, A., Cherukuri, S. D., & Rammohan, A. (2024). The psychology, legality, ethics and medical aspects of organ donation by minors. *Transplantation Reviews (Orlando)*, 38(2), 100832. <https://doi.org/10.1016/j.trre.2024.100832>
- Avbelj, M., Arthar, F., Bardutzky, S., Bošnjak, M., Čebulj, J., Deisinger, M., Dežman, A., Drobež, E., Erbežnik, A., Farmany, P., Ferk, B., Ferk, P., Fikfak, V., Galič, A., Grad, F., Igličar, A., Ivanc, B., Jambreč, P., Kaučič, I., ... Žuber, B. (2019). *Komentar Ustave Republike Slovenije* (1. natis). Nova univerza, Evropska pravna fakulteta.
- Callais, J., & Block, W. E. (2017). Medical economics: Legalize organ markets. *Journal The Winners*, 18(2), 73–81. <https://doi.org/10.21512/tw.v18i2.4222>
- Council of Europe. (2002). *Explanatory Report to the Additional Protocol to the Convention on Human Rights and Biomedicine concerning Transplantation of Organs and Tissues of Human Origin*. <https://rm.coe.int/16800d37ac>
- Dallacker, M., Appelius, L., Brandmaier, A. M., Morais, A. S., Hertwig, R. (2024) Opt-out defaults do not increase organ donation rates. *Public Health*, Volume 236, Pages 436-440. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2024.08.009>
- Eurotransplant International Foundation. (2025). *Annual Report 2024*. <https://cdn.sanity.io/files/ngz8tmzz/production/5027ae75da7f94176111e27dfa8ff3e8f197548b.pdf>
- Glazier, A. K. (2011). The principles of gift law and the regulation of organ donation. *Transplant International*, 24(4), 368–372. <https://doi.org/10.1111/j.1432-2277.2011.01226.x>
- Greasley, K. (2014). A legal market in organs: the problem of exploitation. *Journal of Medical Ethics*, 40(1), 51–56. <http://www.jstor.org/stable/43282912>
- Ilitis, A. S., Denny, B. (2025). First-Person Authorization and Family Objections to Organ Donation. *The Journal of Medicine and Philosophy: A Forum for Bioethics and Philosophy of Medicine*, Volume 50, Issue 3, Pages 212–224. <https://doi.org/10.1093/jmp/jhaf008>
- Juhart, M., Možina, D., Novak, B., Polajnar Pavčnik, A. in Žnidaršič Skubic, V. *Uvod v civilno pravo* (1. natis). Uradni list Republike Slovenije.
- Kaiser, M., Gunther, P., Forsberg, E. M., Mollaki, V., Rimstad, E., & Marusic, A. (2024). Is Europe ready for xenotransplantation? *Humanities and Social Sciences Communications*, 11, 1582. <https://doi.org/10.1057/s41599-024-04126-7>
- Moghaddasi Kelishomi, A., Sgroi, D. (2024). A field study of donor behaviour in the Iranian kidney market. *European Economic Review*, Volume 170. <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2024.104887>
- Oppermann, A. (2024). An Ethical and Practical Dilemma: Legalizing the Sale of Human Organs. *Journal of Organ Transplantation* - 1(2):28-33. <https://doi.org/10.14302/issn.2576-9359.jot-23-4839>

- Petersen N. (28. 5. 2020). Human Dignity, International Protection. *Oxford Public International Law*. <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e809?d=10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e809&p=emailAcnYwdMWTOVMs>
- Polak, L. (2019). *Človekovo dostojanstvo kot temelj človekovih pravic* [Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta]. Repozitorij samostojnih visokošolskih in višješolskih izobraževalnih organizacij. <https://revis.openscience.si/Dokument.php?id=6102&lang=slv>
- Saunders, B. (2023). Opt-out, mandated choice and informed consent. *Bioethics*, Volume 37, Issue 9, Pages 823-907. <https://doi.org/10.1111/bioe.13228>
- Strahovnik, V. (2015). Človekovo dostojanstvo in teorija človekovih pravic: diskusijski prispevek. *Dignitas*, št. 67/68, str. 51-60. <https://doi.org/10.31601/dgnt/67/68-6>
- Symons, X., Poulden, B. (2022). An Ethical Defense of a Mandated Choice Consent Procedure for Deceased Organ Donation. *Asian Bioethics Review*, Volume 14, pages 259–270. <https://doi.org/10.1007/s41649-022-00206-5>
- Szymaniec, P. (2024). The concept of dignity in international law. *International and Comparative Law Review*, 24(1), 52–73. <https://doi.org/10.2478/iclr-2024-0003>
- USRS Odločba U-I-109/10, 26. 9. 2011, ECLI:SI:USRS:2011:U.I.109.10
- Vlada Republike Slovenije. (2018). Sklep o objavi besedila Splošne deklaracije človekovih pravic. *Uradni list Republike Slovenije*, št. 24/2018. <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2018-02-0012>
- Wilkinson, T. M. (2011). *Ethics and the Acquisition of Organs*. Oxford University Press Inc..
- World Health Organization. (2010). *WHO guiding principles on human cell, tissue and organ transplantation*. <https://iris.who.int/handle/10665/341814>
- Zakon o ratifikaciji Konvencije o varstvu človekovih pravic in dostojanstva človeškega bitja v zvezi z uporabo biologije in medicine (Konvencija o človekovih pravicah v zvezi z biomedicino) in Dodatnega protokola o prepovedi kloniranja človeških bitij h Konvenciji o varstvu človekovih pravic in dostojanstva človeškega bitja v zvezi z uporabo biologije in medicine (MVCPB). (1998). *Uradni list Republike Slovenije*, št. 70/1998. <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/1998-02-0042>
- Zakon o pridobivanju in presaditvi delov človeškega telesa zaradi zdravljenja (ZPPDČT). (2015). *Uradni list RS*, št. 56/15 in 186/21 – KZ-1I. <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2015-01-2357/zakon-o-pridobivanju-in-presaditvi-delov-cloveskega-telesa-zaradi-zdravljenja-zppdct?h=zppd%C4%8Dt>
- Žnidaršič Skubic, V. (2018). *Civilno medicinsko pravo: izbrane teme* (1. natis). Uradni list Republike Slovenije.